

H O Z Z Á S Z Ó L Á S

MÉGEGYSZER MÁRAI SÁNDOR

Nem olvastuk *Eszter hagyatékát*, Márai legújabb könyvét, amelyről Méliusz József irt lelkes ismertetést a *Korunk* utolsó számában. De nem is akarjuk olvasni. S bár Méliusz azt írja: oktalan következtetés volna számonkérni Máraitól, miért nem merül mélyebbre a társadalomban, mi számonkérjük és ezért nem is olvassuk a könyvet. Méliusz ne vegye zokon: bármennyire elcsépelet igazság a kétszer kettő négy, mi ragaszkodunk hozzá és nem vagyunk hajlandók ezt az elcsépelet igazságot feláldozni színes és hangulatos hazugságokért. Ragaszkodunk hozzá, hogy igenis fontos a témaválasztás, kitartunk mellette, hogy méltatlan témát nem tesz műalkotássá a részletek műhelyszépsége. Hiszen ugy hisszük, hogy a *l'art pour l'art* kérdése — legalább is a *Korunk* számára — elintéződött. Tudjuk persze, hogy Márai csillogó művésze a nyelvnek, ismeri a szavak értékét és színét, tolla nyomán banálissá taposott szókapcsolatok üdén ragyognak és élvezet a sok ma megjelenő magyartalan írásmű közt az ő *legerissimo* eljátszott futamait hallgatni. Készséggel ismerjük el, hogy Márai virtuóz módon tud az olvasóval átéltetni átsuhanó, alig fodrozódó hangulatokat, amelyekre név sincs, hogy százféle árnyalatát érzékelteti a gyanunak, bizalmatlanságnak, sértődöttségnek, tájékozatlanságnak és sok más, bonyolult érzésnek és hangulatnak. De ennyi *minden*? Ez *művész*? Ez *művészet*?

„A hangulat lényege — írta Lukács György több, mint negyedszázadja — véletlen, nem elemezett, sőt az elemezettségtől legtöbbször tudatosan távoltartott körülmények okozta pillanatnyi kapcsolat a szemlélő és a szemlélet tárgya között“. Ezt Lukács az első világháború előtt írta. A két világháború közti álbéke Máraitat termelt ki (nem a személy fontos nekünk, hanem a típus, a magatartás), mert ebben az időben élte injekciókkal fenntartott másodvirágzását az a társadalmi rend, amelyről már Lukácscsal egyidőben állapította meg Rosa Luxemburg, hogy lefelé ivel. Azóta mindenki belátta, hogy a liberális kapitalizmus a múlté. Ha gazdaságilag a rendszer halott is, fennmaradt belőle még a kispolgárság, fennmaradt a Schnitzler után negyedszázaddal Máraitól képviselt hangulatköltészet, a bizonytalan osztályhelyzetű kispolgárság gerinctelen simulása a külvilághoz. Mintha csak Márait jellemezte volna előre Lukács György, annyira találó, amit az első világháború előtti polgárság esztétikai kulturájáról ír, a *minden csak hangulat* elvéről: „Mind den csak hangulat, semmi sem lehet több a hangulatnál: a legkeményebben kötő rabszolgaság, a legkegyetlenebb öncsonkítása a léleknek. A teljes passzivitás nem lehet életprincípium soha (csak olyan formálisan, ahogy a halál is lehet élet és az egészség is betegség — egy definícióban), sem az anarchia a felépítésnek alapköve. Az esztétikai kultúra ...az alkotni és cselekedni tudás hiányának, a pillanatoknak való kiszolgáltatottságnak életprincípiummá való emelése. Tudatos vagy nem tudatos elhazudása az élni (az életen uralkodni, az életet formálni) tudás teljes hiányának.“ Mindezt szubjektív írásaiban száz helyen vallja be önmagáról Márai, akiről azt írja Méliusz a *Korunk* februári számában: „Márai nagy prózairóink galériájában az első alkotó, aki nemcsak merő-

szen, de sikeresen is eregeti a lélek sztratoszférájába intúciója, intelligenciája és műveltsége kísérleti gömbjeit“. A sztratoszférával való összehasonlítást aláírjuk, hisz' a sztratoszféra a levegő oly hideg rétege, amelyben szerves lények már nem élhetnek. A lélek sztratoszférája az a réteg, amelyben kihuny a lélek és helyét az a „lelki élet“ foglalja el, amikor a lélek elherdálja magát hangulatfoszlányokká. (Az itt írottakra fokozott mértékben áll az ismert pascali mondás: vannak dolgok, melyeket csak úgy bizonyíthatunk be, ha embertársainkat rávesszük arra, hogy önmagukon behatóan gondolkodjanak.) Születhet-e a lélektelen lelkiéletből, a belső egység hiányából más, mint artisztikus részletek halmaza, születhet-e lélek nélkül mű? Márait alkotónak nevezi Méliusz. Nem tudjuk — nem is érdekel bennünket — mennyire állja meg helyét pszichológiailag a legujabb Márai regény, egy vénlány lelki életének bogozása. De tudjuk, hogy csak hangulatokból, a külvilághoz való kényelmes, passzív, ellenállás nélküli simulásból nem lehet cselekmény. Emlékezzünk a *Válás Budán* című Márai-regényre: bizonytalanul összezskabált, ingadozó ennek a könyvnek pszichológiai épülete — és ezt az ingó épületet nem alapozhatja meg önmagukban szép, de egymással nem kötött részletek minden árnyaló szépsége. Akinek a világ csak alkalom hangulatok élményére és ezek művészi kifejezésének fanyar gyönyörére, az nem is ismerheti a kötelesség érzését és az akaratot, hiszen annak számára a külvilág és az élet nem formálható és formálendő massa, hanem csak nyersanyaga hangulatos cikkeknek és könyveknek. Márai leplezetlenül szubjektív könyve, a *Napnyugati örjárat* beszédes példája annak, hogy esik szét egy lélek, amely csak önmagába, befelé néz és — ha szomorú göggel is — lemond a világról, amelytől csak élvezetet vár, de amelyért áldozatot nem hajlandó hozni, amellyel nem érez közösséget. Mikor 1935 nyarán Londonba indul, Márai bucsuzik otthonától. Íme a bizonyítvány, amelyet önmagáról, emberségéről, közösségérzéséről kiállít: „...ez a néhány ucca, néhány fa, néhány pincér, néhány titok, ez minden, amihez e világon közöm van.“ De aki nem vállalja a közösséget, az elveszti önmagát is, elszakad önmagától is, hiszen csak úgy lehet valaki legigazabban individualista, ha az általános emberit megtalálja saját gyökereiben. Mindezt önkéntelenül is és sokszor vállalja be Márai: „Az élet tartalma néhány egyszerű emlék, semmi több.“ Igen, élet helyett órák. És: „...egyedül vagyok az otthonomon belül is“. Igen, ide kellett sülyednie ennek az embertípusnak, ennek a másodvirágzását élő, korszerűtlen, antiszociális kispolgári rétegnek, mert hiszen mit is érez Márai az író feladatának? Tiroiban robot vele a vonat és Márai keserű éji önvizsgálásban keresi írói hivatása értelmét. Eszébe sem ötlik, hogy a tehetség kötelez, a „feladat“ szó fel sem merül az éji csendben — csak írói mesterességét hasonlítja más mesterességhez. Idegesen veti el a bányással való összehasonlítást, mert banális artisztikus érzékének inkább tetszik a buvárral való hasonlat, hisz' „a buvár idegen elembe közelíti meg az élet alvilágát, a homályt“. De eszébe sem jut, hogy az író — ha több akar lenni, mint mesterember, szépséggyáros — a társadalom lelkiismerete kellene, hogy legyen. S ha gondolkodás helyett csak képeket érez, nem jellemző-e, hogy például nem villan fel benne a kép: az író fákllya? Egy másik könyvében keserűn buggyan ki belőle a vallomás: gyöngé vagyok, gyáva és hiu. Nem kutatjuk, igaz-e a *Polgár vallomásainak* ez a

helye, mert itt nem Márai személye a fontos és mert itt nem csupán lelki tulajdonságokról van szó. Fontos az a magatartás — és ezt a perdöntő pontot nem tárgyalják Méliusznak irónkról szóló cikkei — amelynek következménye, hogy a lélek mozaikokra bomlik, az életből pedig pillanatok céltalan és egység nélküli egymásutánja lesz. A hangulatélet művészek élete szétesik: „...Nem hiszek ‚kis‘ és ‚nagy‘ élményekben. A pillanat örök, az egyetlen érdekesség.“ Így Márai. Neki egyforma jelentőségű élmény az akkor felfejlődő világháború és a fülkében utazó nő ajakruzsza. Így nívóvalódnak az értékek a nihil közös színvonalára. Csoda-e akkor az élet értéktelenségének érzése, ha még olyan gögösen, fanyarul, tudatosan viseli is büszke bánatát az elvesztett életért?

Ilyen élet-attitűd mellett természetesen nem lehet szó elvekről, álláspontokról, szempontok tudatos alkalmazásáról. Márai minden cikke csupán hangulatot, érzést fejez ki, de hiába keresünk bennük választ a témával kapcsolatban felvetődő kérdésekre. A csak befelé néző és valóságot lenéző hangulat-kultúra következménye, hogy Márai elveszti kapcsolatát a valósággal. Márai cikkei nyomán szinte megszeretjük Monsieur Dupont francia kispolgárt, akit Márai bemutat, felékesítve hangulatköltészetének vallóshamisító varázsával. Pedig hát Márai is tudja, hogy a francia kispolgár — Balsac rá a tanu, ép' ugy, mint Roger Martin du Gard! — kicsinyes, piszkos, kapzsi, önző, antiszociális, korlátolt és ravasz. De Márai elszakadt a valóságtól, csak elefántesonttornyában élhet, amint azt irtózatos erővel jellemzi egy-egy elszólása. Enyhült Párisban is, mondja Márai 1935-ben, a „válság“ kényszerképze. Irónikus idézőjelbe teszi Márai a válság szót, hiszen a válság, a nyomor, a háborúk és társadalmi harcok sorsa csak kényszerképzet és nem valóság. A valóság így: hangulatok futó, felelőtlen és színes buborékja...

Homályosan érzi persze Márai is, hogy ez az élet-attitűd megöli lelkét, hogy az egyén önmagát tagadja meg, mikor a közösséget megtagadja. Időnként szorongva keresi elvesztett énje gyökereit a multban. Így gyermekkoráról írván: „Ha elmentem a dóm előtt, megvillant bennem a zászlókra irt ‚Pro libertate‘ szó, mint egy homályos program, amelyért talán érdemes élni.“ Akkor még kisértett benne a gondolat: talán csak az az életprogram az ő számára? De a magyar kispolgárság írója nem talált magának feladatot akkor. Most, idén nyáron aztán megformulázta a feladatot: polgárnak lenni hősies feladat. Hősies? Dőre vállalkozás a világtörténelem kerekét visszafelé fordítani. Amellett nem is hősies, mégcsak nem is aktív, mert csupán reakciós vágyakozás az elmúlt idők után. Egy zátonyra futott élet és életforma felteszi a kérdést: „milyen ut vezet a közösséghez?“ és Márai intellektusához képest megdöbbenően oktan választ ad: „Minden ut elvezet hozzá, csak egyenesen kell haladni. Valahol végetér a magányosság partja és elkezdődik a tenger.“ Ime, a művész, aki úgy hiszi, hogy eléri a valóságot elefántesonttornyában ülve, ahol ahelyett, hogy a valóságot fokozottan érzékelné és azt az egyéniség kohójában fájdalomomban ujjáteremtené, elveszti a világot és önmagát. Ami megmarad: színes és fölényes elegáns felületesség, saját élete értéktelenségének bus tudata és a valóság lényege helyett annak himpora, éntelen hangulatüzem. És az eredmény: megejtő hangulatképeket szállít s míg kint bombák zuhannak, ő a l'art pour l'art minden céhbeli tudásával szövö és oldja egy vénkisasszony titkát. (Adám Elek)